

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ: СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЕЛЕМЕНТІВ

Чорнописька Вікторія Зіновіївна,

доктор юридичних наук,

доцент кафедри

цивільного права та процесу

Навчально-наукового інституту

права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Vika_Ch07@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3230-5971>

Чорнописька В. З. Адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні: структура та особливості його елементів.

У статті схарактеризовано адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні, визначено його структуру та особливості його елементів. З'ясовано, що адміністративно-правовий статус релігійної організації – це комплексна поліструктурна категорія, що відображає систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, обов'язків релігійних організацій у відносинах з органами публічного управління, правосуб'єктності релігійних організацій, адміністративно-правових гарантій реалізації та охорони правових можливостей цих організацій та їх відповідальності, що дозволяють сповідувати та поширювати релігійні переконання та вчення, протидіяти іншим учасникам публічно-правових відносин у випадку порушення прав релігійних організацій, а державі, в собі органів публічного управління з іншого боку, здійснювати контроль над законністю цього процесу, усувати порушення прав громадян релігійними організаціями.

Визначено наступні характерні ознаки правового статусу релігійної організації як учасника адміністративних правовідносин: непідприємницький характер діяльності та неприбутковість організаційна єдність, державна реєстрація, майнова відокремленість, можливість захищати свої права у публічно-правовій сфері, оскаржувати дії та рішення органів публічного управління, бути позивачем в суді, здійснювати діяльність задля задоволення релігійних прав та інтересів віруючих та поширення релігійних переконань та учень.

Ключові слова: релігійні організації, адміністративно-правовий статус релігійних організацій, свобода віросповідання, недержавні громадські організації, адміністративні правовідносини, органи публічного управління, адміністративно-правові гарантії.

Chornopiska V.Z. Administrative and legal status of religious organizations in Ukraine: structure and features of its elements.

The article characterizes the administrative and legal status of religious organizations in Ukraine, defines its structure and features of its elements. It was found that the administrative and legal status of a religious organization is a complex polystructural category that reflects the system of legally established and guaranteed by the state rights, responsibilities of religious organizations in relations with public authorities, legal personality of religious organizations, administrative and legal guarantees and protection of the legal capacity of these organizations and their responsibilities to profess and disseminate religious beliefs and teachings, to oppose other participants in public relations in case of violation of the rights of religious organizations, and the state, including public administration bodies on the other hand, to control the rule of law this process, eliminate violations of citizens' rights by religious organizations.

The following characteristics of the legal status of a religious organization as a participant in administrative relations: non-entrepreneurial nature and non-profit organizational unity, state registration, property separation, the ability to protect their rights in public law, challenge actions and decisions of public authorities, be a plaintiff in

court, to carry out activities to satisfy the religious rights and interests of believers and to spread religious beliefs and disciples.

Key words: religious organizations, administrative and legal status of religious organizations, freedom of religion, non-governmental public organizations, administrative legal relations, public administration bodies, administrative and legal guarantees.

Постановка проблеми. Протягом останніх років релігійні організації активно долучаються до публічно-правової сфери нашої держави через інститут капеланства (у військовій, освітній, медичній та пенітенціарній сферах), просвітницьку роботу серед соціуму задля профілактики деліктної поведінки в його середовищі. Окрім того, релігійні організації є особливим плацдармом налагодження гуманітарного зв'язку держави з Донецькою та Луганською областями в умовах нинішнього збройного конфлікту. Попри це, адміністративно-правовий статус релігійних організацій, як і сукупність гарантій їхнього функціонування у сфері публічно-правових відносин, адміністративно-правової охорони їхніх прав все ще потребують удосконалення. Сучасні умови розвитку України як європейської держави вимагають формування ефективних адміністративно-правових гарантій їхнього функціонування. Водночас, кількість нормативно-правових актів, які визначають правовий статус таких організацій, є доволі обмеженою. Питання взаємодії релігійних організацій та держави не врегульовані вітчизняним законодавством, а доцільна система правових гарантій їх функціонування досі не знайшла свого належного наукового обґрунтування.

Аналіз дослідження проблеми. Важливі теоретичні аспекти проблеми та окремі загальні питання адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні були представлені в низці праць таких вітчизняних авторів, як І. Андрухів, А. Арістова, С. Бубнов, В. Войналович, І. Компанієць, М. Кравцова, П. Мінка, Р. Небожук, В. Новіков, В. Петрик, І. Пристінський, І. Рябко, С. Сливка, Н. Стоколос, М. Червенкова, Д. Шумунова, Л. Ярмол та ін. Попри вагомий доробок означених авторів у досліджуваній сфері, поза їхньою увагою залишилося багато актуальних питань функціонування релігійних організацій, зокрема проблем їх адміністративно-правового статусу.

Мета статті – схарактеризувати адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні, визначити його структуру, особливості його елементів.

Виклад основного матеріалу. Перелік суб'єктів адміністративного права, що залучені до адміністративно-правових відносин доволі широкий. При цьому окремі з них не мають владних повноважень. Серед таких фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства); фізичні особи-підприємці; юридичні особи приватної форми власності (підприємства, установи, господарські товариства); громадські об'єднання; органи самоорганізації населення; політичні партії; професійні спілки; релігійні організації [1, с. 110]. Отже, релігійні організації є невід'ємним складовим елементом цієї системи. Вони є особливим видом непідприємницьких організацій, юридичних осіб приватного права, що мають на меті сповідування, пропагування релігійних переконань, набули правового статусу в установленому законом порядку, засновані громадянами, юридичними особами, мають власну ієрархічну та інституційну структуру, функціонують на основі статутів (положень) [2, с. 129].

Релігійні організації дають змогу різним особам в суспільстві інтегруватися у єдину спільноту. Через їх функціонування забезпечується колективна реалізація свободи на віросповідання, активізуються процеси попередження, припинення протиправної діяльності у сфері свободи віросповідання. А. Радченко зазначає, що однією із основних тенденцій становлення демократії є те, що права людини найбільше забезпечуються в суспільстві, яке визначається широкою мережею горизонтальних зв'язків між індивідами у вигляді різних організацій, рухів, ініціатив тощо. Вони здатні концентрувати суспільні зусилля, передусім і щодо захисту прав. Натомість у суспільстві, в якому громадяни переважно об'єднуються завдяки вертикальним зв'язкам із державою, захисні властивості не мають достатньої реалізації [3, с. 178–179].

Проблеми адміністративно-правової регламентації статусу релігійних організацій перебувають в нерозривному зв'язку з реалізацією прав на свободу совісті і свободу віросповідання. Дослідження цього зв'язку та його трансформації в сучасних соціально-економічних умовах набуло особливого суспільного і наукового значення. Між тим необхідно відзначити, що стан нормативного визначення адміністративно-правового статусу релігійних організацій не відзначається позитивною динамікою змін, адміністративно-правові регулятори цієї сфери суспільних відносин потребують удосконалення [4, с. 5].

Досліджуючи адміністративно-правовий статус учасника суспільних відносин, слід, передовсім, встановити чинники, які визначають його правову природу. Серед таких, без сумніву, специфіка їх організаційно-правової форми, порядок створення, цільова спрямованість діяльності, специфіка суб'єктивних прав, засоби забезпечення законності їхньої діяльності тощо.

Дедалі частіше адміністративно-правовий статус релігійних організацій стає предметом наукових досліджень представників вітчизняної та зарубіжної юридичної науки. Так, дисертація І. Пристінського повністю присвячена саме цьому питанню [5]. Автор визначає адміністративно-правовий статус релігійних організацій як систему законодавчо зафіксованих характеристик, що окреслюють місце та роль релігійних організацій в системі суб'єктів адміністративного права, стосуються порядку створення, припинення функціонування цих інституцій, визначають їхні права, обов'язки, організаційну структуру, заходи відповідальності, які застосовуються у випадку вчинення адміністративних деліктів. Свою дисертаційну роботу І. Пристінський присвятив дослідженню змісту адміністративно-правового статусу релігійних організацій, порядку їх створення й припинення діяльності та розробці пропозицій щодо підвищення ефективності законодавства, що визначає адміністративно-правовий статус цих інституцій в нашій державі [5].

У наукових роботах вчені зосереджуються на питаннях створення та припинення релігійних організацій [6, с. 33–43], визначення організаційно-видової специфіки релігійних організацій як невідприємницьких інституцій [2, с. 129], висвітлювали поняття релігійного об'єднання як суб'єкта адміністративного права [4] та інших.

Цікавим є те, що досі не досягнуто згоди представників вітчизняної юридичної науки щодо віднесення релігійних організацій до організацій приватного чи публічного права, необхідності отримання ними статусу юридичної особи, специфіки взаємовідносин з органами публічного управління.

Сучасні теоретики права стверджують, що правовий статус є відображенням у широкому розумінні юридичного закріплення становища особи у суспільстві, яке є комбінацією її прав та обов'язків [7, с. 12].

На аналогічному визначенні наполягав і казахстанський вчений А. Турласв, вважаючи правовий статус системою юридичних прав і обов'язків, які мають законодавчу фіксацію у нормах Основного закону держави й інших нормативно-правових актах [8, с. 57–58].

Таким чином, найпоширеніший підхід передбачає відображення змісту правового статусу через систему суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, що пропонуються віднести до його обов'язкових елементів. Серед прихильників такого твердження слід згадати низку вчених, зокрема таких, як В. Горшенев, С. Дубенко, В. Зуй, О. Рогачов та інші.

Інший підхід відображає пропозицію віднесення до адміністративно-правового статусу не лише сукупності прав, свобод і обов'язків, але й відповідальності суб'єктів права [9, с. 217].

Окремими вченими доводиться, що адміністративно-правовий статус особи охоплює права, свободи, охоронювані законом інтереси особи, гарантії їхньої реалізації, обов'язки особи, що проявляються у адміністративно-правових відносинах та визначають взаємозв'язок цих осіб з державою [10, с. 277–282].

На важливості взаємозв'язку з державою, як чиннику, що справляє вагомий вплив на правовий статус особи наголошувала Є. Додіна, вказуючи, що адміністративно-правовий статус зумовлений становищем особи у правовідносинах за участю органів публічного управління, що визначаються змістом адміністративно-правових норм [11, с. 8].

М. Цьвок серед елементів адміністративно-правового статусу недержавних громадських організацій особливу роль відводить правосуб'єктності, правам та обов'язкам особи, гарантіям їхньої реалізації та обмеженням і юридичній відповідальності за деліктні діяння [12, с. 348].

На думку окремих вчених, адміністративно-правовий статус релігійної організації повинен бути представлений правами, обов'язками особи і відповідальністю у правовідносинах з органами публічного управління, де останні на визначених в державі принципах взаємодії релігії та держави, дозволяють релігійним інституціям сповідувати та пропагувати релігійні переконання та вчення, та водночас реалізовувати контрольні функції за законністю їх діяльності [13, с. 19].

Зважаючи на наведене твердження М. Цьвок [12, с. 348] та С. Лопатіна щодо структури адміністративно-правового статусу релігійних організацій [10, с. 277–282], вважаємо, що перелік складових елементів адміністративно-правового статусу релігійної організації, визначений В. Рибкіним та О. Кленкіним [14, с. 561], слід доповнити адміністративно-правовими гарантіями реалізації та охорони правових можливостей релігійних організацій та правосуб'єктністю релігійних організацій

Адміністративно-правовий статус релігійної організації – це система адміністративно-правових характеристик, що визначають її взаємозв'язок із суспільством та державою, іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин, права та обов'язки в системі публічно-правових відносин, правосуб'єктність цих інституцій, особливості адміністративно-правової відповідальності та адміністративно-правові гарантії її функціонування [15, с. 93].

Таким чином, адміністративно-правовий статус релігійної організації – це комплексна поліструктурна категорія, що відображає систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, обов'язків релігійних організацій у відносинах з органами публічного управління, правосуб'єктності релігійних органі-

зацій, адміністративно-правових гарантій реалізації та охорони правових можливостей цих організацій та їх відповідальності, що дозволяють сповідувати та поширювати релігійні переконання та вчення, протидіяти іншим учасникам публічно-правових відносин у випадку порушення прав релігійних організацій, а державі, в собі органів публічного управління з іншого боку, здійснювати контроль над законністю цього процесу, усувати порушення прав громадян релігійними організаціями.

У доповнення до цього слід навести твердження С. Бубнова, що загалом адміністративно-правовий статус релігійних об'єднань є комплексною за своєю природою категорією, що визначається адміністративно-правовими нормами, які регулюють порядок створення цих інституцій, в тому числі тими, що регулюють порядок їхньої державної реєстрації, визначають цілі їхньої діяльності, закріплюють їх права і умови функціонування, визначають їх обов'язки, регулюють відповідальність релігійних організацій, порядок ліквідації, гарантії реалізації прав і виконання обов'язків, покладених на них законом, адміністративно-правовими нормами, що визначають гарантії їх охорони [16, с. 8].

Релігійні організації наділені ознаками колективних суб'єктів адміністративного права.

Д. Бахрах в адміністративно-правовому статусі колективних суб'єктів виділяє три основні блоки: цільовий, структурно-організаційний і компетенційний (компетенцію) [192, с. 177].

Релігійна організація – квазіколективний суб'єкт, оскільки не має компетенції, управлінських, контрольних повноважень, функціонального та юрисдикційного компоненту адміністративно-правового статусу.

Адміністративно-правовому статусу релігійних організацій притаманні характеристики недержавної інституції, що взаємодіє з державою на засадах вкрай обмеженого впливу останньої. Як правило, цей вплив проявляється через видання правових норм, спрямованих на врегулювання реєстраційних, дозвільних процедур, узаконення прав на об'єкти недержавної власності.

Управління діяльністю таких інституцій здійснюється особами (засновниками, спільнотами, власниками майна, що належить релігійним організаціям), уповноваженими статутними органами, які не наділені державно-владними повноваженнями.

Особливо слід відзначити відсутність нормативно визначеного порядку управління, що характерно для цих інституцій. Він визначається законодавством та статутними документами. Державою надається можливість релігійним організаціям самостійно визначити цільову спрямованість своєї діяльності, організацію внутрішньоінституційного управління, порядок реалізації статутної діяльності.

Релігійні організації є незалежними від органів публічного управління у виборі форм та методів діяльності, держава не має впливу на їхнє формування та не наділяє їх державно-владними повноваженнями. Водночас такі недержавні організації можуть самостійно, від свого імені вступати в адміністративно-правові відносини, бути носіями адміністративних прав і обов'язків у цих відносинах.

Таким чином держава справляє лише опосередкований вплив держави на функціонування цих інституцій. Релігійні організації формуються як недержавні, незалежні від держави у майнових та організаційних питаннях інституції, з самостійно визначеною внутрішньою структурою (складаються з одного чи кількох індивідуальними суб'єктів), формами діяльності, її цільовою спрямованістю.

У процесі аналізу адміністративно-правового статусу релігійних організацій особливий інтерес становить праця Б. Борисової, яка стосується наукового аналізу правового статусу релігійної організації як функціонального виду неприємницьких організацій. Авторка, слушно, дійшла висновку, що релігійні організації не можна ототожнити з класичними організаційно-правовими формами юридичних осіб приватного права, що визначені у змісті Цивільного кодексу України. Це не товариство, чи установа відповідно до ст. 83 ЦК України. Разом з тим, неможливо погодитися, що релігійні організації належать до самостійних організаційно-правових форм юридичних осіб [16, с. 10].

У підтвердження цього Б. Борисова наводить низку аргументів. Зокрема, вона зазначає, що хоча ці інституції і є звичайними колективними учасниками правовідносин, що створюються задля спільного сповідання релігійних переконань (проведення богослужінь, здійснення релігійної обрядової діяльності, пропагування релігійних поглядів), однак їх правовий статус відзначається певним поєднанням характеристик різних за своєю природою організаційно-правових форм юридичних осіб, зокрема товариств, установ, чи може взагалі бути позбавленим характеристик юридичної особи, коли йдеться про релігійні організації, що скористалися правом, визначеним у ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», щодо не обов'язковості повідомлення органів держави про створення релігійної організації [17]. Також у своїй статутній діяльності вони керується вказівками, виданими в порядку своєї інституційної підлеглості, зокрема положеннями канонічного права [2, с. 127].

Цілком слід погодитися, що релігійні організації наділені правовим статусом самостійних неприємницьких юридичних осіб. Такий правовий статус авторами визначається як один з проявів форм участі у здійсненні

релігійної діяльності. Загалом, вони не займаються підприємницькою діяльністю, хоча це не заборонено задля реалізації їхніх статутних завдань. Окремі винятки можуть стосуватися деяких релігійних об'єднань чи релігійних громад. Вони можуть функціонувати й у іншому вигляді, що забезпечує реалізацію прав громадян на свободу совісті та віросповідання, зокрема без набуття правового статусу юридичної особи, без проведення державної реєстрації, що не позбавляє їх можливості проведення релігійних обрядів та сповідання певних релігійних переконань. Зокрема у ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» йдеться про не обов'язковість повідомлення органів публічного управління про утворення таких інституцій [17]. Водночас такі організації позбавлені можливості бути залученими до правовідносин у адміністративно-правовій, цивільно-правовій та інших сферах, а їх діяльність не має юридично значимого характеру.

Висновки. Таким чином можна виділити наступні характерні ознаки правового статусу релігійної організації як учасника адміністративних правовідносин: непідприємницький характер діяльності та неприбутковість організаційна єдність, державна реєстрація, майнова відокремленість, можливість захищати свої права у публічно-правовій сфері, оскаржувати дії та рішення органів публічного управління, бути позивачем в суді, здійснювати діяльність задля задоволення релігійних прав та інтересів віруючих та поширення релігійних переконань та учень.

Підсумовуючи слід зазначити, що специфіка адміністративно-правового статусу релігійних організацій полягає в тому, що вони, будучи непідприємницькими організаціями, мають ознаки некомерційних юридичних осіб, яким притаманна загальна мета створення – спільне задоволення релігійних прав громадян чи сприяння цьому та водночас вони можуть існувати і в іншому стані, що відповідає праву громадян на об'єднання за певними інтересами, для чого такому утворенню не обов'язково отримувати статус юридичної особи.

При цьому у взаємовідносинах з органами публічного управління ці організації діють на засадах гарантування свободи віросповідання; заборони дискримінаційних проявів обмеження свободи віросповідання, дискримінації релігійних організацій загалом, забезпечення незалежності релігійних організацій від держави; їхньої рівності перед законом та законності діяльності таких інституцій.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтєвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Херсон : Олді-плюс, 2018. 446 с.
2. Борисова В. І. Релігійна організація – функціональний вид непідприємницьких організацій. Право України. 2014. № 2. С. 123–130.
3. Радченко А. Ю. Функції релігійних об'єднань у світській державі. А. Ю. Радченко. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 30. С. 176–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dbms_2015_30_18 (дата звернення: 03.12.2021).
4. Бубнов С. В. Административно-правовой статус религиозных объединений в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14: Москва, 2003 176 с.
5. Пристінський І. О. Адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 16 с.
6. Новіков В. В. До питання про створення та припинення релігійних організацій. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2015. Вип. 4. С. 34–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldvvs_2015_4_6 (дата звернення: 03.12.2021).
7. Дамдинов Б. Д. Теоретические проблемы правового статуса субъекта Российской Федерации. Сибирский Юридический Вестник. 2002. № 3. С. 12–16.
8. Турлаев А.В. Права человека как основа правового статуса личности (теоретико-правовые аспекты): Учебное пособие. Караганда: Болашак–Баспа, 2004. 234 с.
9. Теория государства и права: учебник. Под ред. М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б. С. Эбзеева. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 640 с.
10. Лопатін С. В. Правовий статус громадян як суб'єктів адміністративно-правових відносин в інформаційній сфері. Форум права. 2010. № 2. С. 277–282. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2010-2/10lcvvic.pdf> (дата звернення: 03.12.2021).
11. Додіна Є. Є Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2002. 21 с.
12. Цьвок М. Адміністративно-правовий статус недержавних громадських організацій в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. 2017. № 861. С. 346–353.

13. Лопатін С. В. Правовий статус водія як учасника дорожнього руху за законодавством деяких країн Європейського союзу. Європейські перспективи. 2018. № 3. С. 17–22.

14. Рыбкина, В. С., Кленкина О. В. Административно-правовой статус религиозных объединений. XIV Королевские чтения: международная молодежная научная конференция, посвященная 110-летию со дня рождения академика С. П. Королева, 75-летию КуАИ-СГАУ-СамГУ-Самарского университета и 60-летию со дня запуска первого искусственного спутника Земли. Т. 2.: сборник трудов М-ва образования и науки. Самара: Изд-во Самар. ун-та, 2007. С. 561–562.

15. Чернописька В. З. Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2020. 424 с.

16. Бубнов С. В. Административно-правовой статус религиозных объединений в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 : Москва, 2003 28 с.

17. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 25. С. 283.